

התגשמות נבואות הגאולה והנחמה

גלעד אליחי אבוהב

בעת שקוראים את ספרי הנביאים ובייחוד את ספר ישעיהו עולה שאלה חשובה ביותר:

במקומות רבים הנביאים ניבאו נבואות נחמה וגאולה. לכאורה לפי פשט הכתובים הנבואות נכתבו על ידי בית שני, אבל כאשר קוראים את ספרי עזרא ונחמיה שבהם מפורשת בניית בית שני, לא מוצאים את אותם תיאורים גדולים ונפלאים אלא למחצה שליש ורביע. הקושי אף גדול יותר שהרי אנו יודעים שהדרך להבדיל בין נביא אמת לנביא שקר היא על ידי שבוחנים את דברי נבואתו, אם הנביא התנבא נבואה טובה והיא התקיימה אזי הוא נביא אמת ואם לא התקיימה הוא נביא שקר.¹ אם לא נתקיימו נבואות הנחמה של הנביאים עלולים אנו חס ושלום לחשוב שדבריהם אינם אמת.

קושי זה גרם למפרשים רבים לפרש הרבה מנבואות הנחמה על העתיד הרחוק, כלומר שעל אף שהן נאמרו על ידי נביא שהיה קרוב לימי בית שני, בכל זאת הוא לא התנבא לזמנו אלא לזמן בית שלישי.

¹ כך פסק הרמב"ם (הלכות יסודי התורה י, ד; וכן מובא בירושלמי סנהדרין יא, הלכה ה דף נו ע"ב) שדווקא נבואה טובה אפשר לבחון בה נביא אבל נבואת פורענות אי אפשר לבחון בה נביא. וזה על פי המסופר בירמיהו, שהתנבא חנניה בן עזור נביא השקר - על שובם של כלי בית המקדש לירושלים אחר שנבזזו על ידי נבוכדנצר מלך בבל ושובו של המלך יכניה (ירמיהו כח). וענה לו על כך ירמיהו - "אֵךְ שָׁמַע נָא הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹבֵר בְּאָזְנֶיךָ וּבְאָזְנֵי כָל הָעָם: הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנַי וּלְפָנֶיךָ מִן הָעוֹלָם וַיִּנְבְּאוּ אֶל אֲרָצוֹת רַבּוֹת וְעַל מַמְלָכוֹת גְּדוֹלוֹת לְמַלְחָמָה וּלְרָעָה וּלְדָבָר: הַנְּבִיא אֲשֶׁר יִנְבֵּא לְשָׁלוֹם בָּבֹא דֹבֵר הַנְּבִיא יוֹדֵעַ הַנְּבִיא אֲשֶׁר שָׁלְחוּ ה' בְּאֶמְתּוֹ: (שם פסוקים ז - ט), כלומר - אם נביא מתנבא נבואת שלום, רק אם יתקיים דבר הנביא אזי יודע שהוא נביא אמת.

התגשמות נבואות הגאולה והנחמה

פירוש זה ודאי אמת ונכון הוא לכל מי שהולך בדרך אמת ומאמין בדברי הנביאים הנאמרים באמת, שהרי מכחו של נביא להתנבאות נבואות לזמן רחוק מאוד.²

אך לפי התירוץ הזה יש קושי, כיון שכאשר לומדים את דברי הנביאים אין סדר בנבואות. לדוגמא בספר זכריה, דברי הספר יתפרשו לסירוגין - נבואה אחת תתפרש כמדברת על בית שני כמו הנבואות על זרובבל ויהושע בן יהוצדק ונבואה אחרת תתפרש על אחרית הימים כמו מספד הדדרימון. יקשה מאוד לומר שספרי הנביאים אינם כתובים בסדר מסוים בלי תכנון ובלי עריכה, ודבר זה אף מן הנמנע. בנוסף ישנן נבואות שקשה מאוד לומר שאינן מכוונות כלל לבית שני. לכן ננסה כאן למצוא דרך אחרת כוללת ליישוב הקושיות הללו בדברי רבותינו חז"ל, ראשונים ואחרונים.

עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית

הגמרא בברכות ד ע"א (וכן בסוטה לו ע"א וסנהדרין צח ע"ב) עוסקת ביעקב ודוד שחששו שמא יעשו חטא ועל ידי כך יגרום הדבר שלא יזכו לטובה המובטחת להם, ומביאה הגמרא הוכחה שחשש זה מוצדק מברייטא:

דתניא: "עד יעבר עמך ה' עד יעבר עם זו קנית"; עד יעבר עמך ה' - זו ביאה ראשונה, עד יעבר עם זו קנית - זו ביאה שניה; מכאן אמרו חכמים: ראויים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון, אלא שגרם החטא.

² ומצינו כדוגמת זה אצל איש הא-לקים מיהודה שהוכיח את ירבעם בעת הקטרתו על המזבח בבית אל וניבא שיבוא מלך מבית דוד בשם יאשיהו ויזבח על המזבח את כהני הבמות (מלכים א יג, ב), וכן היה (מלכים ב כג, טז). וכן אצל דניאל שהתנבא נבואות רחוקות מאוד על מלכות רומי ועד לאחרית הימים.

הגמרא לומדת מן הפסוק "עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קניית" שהחזרה לארץ בימי עזרא ובית שני היתה צריכה להיות בניסים ובנפלאות כפי שהיה בימי יהושע בבקיעת הירדן וכיבוש יריחו. אבל כיוון שחטאו ישראל גרם החטא ולא נתקיימו הניסים והנפלאות.³

מהו החטא? רש"י פירש (סוטה לו ע"א) - "אלא שגרם חטאם של ישראל בימי בית ראשון ונגזר עליהם שלא יעלו אלא ברשות כדכתיב מי בכם מכל עמו". פירוש זה נראה מעט תמוה הרי אם החטא הוא של בני ישראל בימי בית ראשון הרי שכבר נתכפר חטאם בגלותם ועוד הקשה היעב"ץ וכי "אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהינה"?

ובאמת יש המתקנים בתוך דברי רש"י 'בימי בית שני'⁴, אך בכל אופן יש לשאול מהו חטאם של בני בית שני?

היעב"ץ מפרש בשם הזוהר הקדוש (כי תשא שמות קפט ע"א) שחטאם של בני ישראל היה בגלות עצמה שבאו על נשים נכריות.⁵ הזוהר מביא לכך משל לבן של מלך שסרח באביו וגירשו מביתו, ובמקום שהבן יתקן את דרכיו הלך וישב עם הזונות, הלכה אמו וראתה אותו שם ובכתה למלך שיחזיר אותו, אמר לה המלך בעבורך אני אחזיר אותו, אבל כיוון שחטא וישב עם הזונות, ביזיון הוא שאלך אליו בכבודי ואוציאהו משם, לכן ישוב לארמון בהחבא ובשקט, שאם לא היה חוטא הייתי הולך ועושה לו כבוד גדול בשובו לארמון. ואומר הזוהר שהמשל לישראל שחטאו וגלו מארצם, וכאשר גלו וראו שהתפזרו בבבל הלכו ונשאו נשים נכריות, לכן אמר ה' לא אשיב אותם בכבוד

³ הרד"ק מתקשה על הכתוב בישיעה: "צֵאוּ מִבֶּבֶל בְּרַחוּ מִפְּשָׁדִים בְּקוֹל רִנָּה הִגִּידוּ הַשְּׁמִיעוּ זֹאת הוֹצִיאוֹהָ עַד קֶצֶה הָאָרֶץ אָמְרוּ גֵּאֵל ה' עֲבָדוֹ יַעֲקֹב: וְלֹא צִמְאוּ בְּחֶרְבוֹת הוֹלִיכִם מִים מִצֹּר הִזִּיל לָמוֹ וַיִּבְקַע צוּר וַיִּזְבּוּ מִים:" (ישיעה מח, כ - כא) - וזה לשונו: 'אם נבואה זו על השבי מגלות בבל כמו שהוא בנראה הוא תימה איך לא נכתב בספר עזרא כשספר בצאתם מהגלות שנעשו עמהם נסים אלו שבקע צור בעבורם במדבר'. הרי שרד"ק התקשה בקושיית הברייטא.

⁴ ראה הוצאת עוז והדר.

⁵ כמבואר בסוף ספר עזרא.

התגשמות נבואות הגאולה והנחמה

גדול כמו הכבוד שעשיתי להם כשהוצאתי אותם ממצרים שבזיון הוא לי, אלא ישוּבו בשקט ובהצנע.⁶

אמנם המהרש"א⁷ ביאר באופן אחר על פי הגמרא ביומא (ט ע"ב):

ריש לקיש הוי סחי בירדנא אתא רבה בר בר חנה יהב ליה ידא [= שלח ידו לעזור לו] אמר ליה אלהא סנינא לכו [= אנשי בבל] דכתיב "אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז" (שיר השירים ח, ט) אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא נמשלתם ככסף שאין רקב שולט בו, עכשיו שעליתם כדלתות נמשלתם כארז שהרקב שולט בו.

על פי זה מבאר המהרש"א שחטאם של ישראל בימי בית שני היה על שלא עלו כולם כחומה לארץ ישראל בימי עזרא אלא עלו מעט מעט. והנה מדברי רבי יהודה הלוי בספר הכוזרי נראה שלמד ברייתא זו כפירוש המהרש"א, שבעת שדיבר החבר על שבחה של ארץ ישראל קטע אותו מלך כוזר ואמר (הכוזרי מאמר שני כג - כד):

אמר הכוזרי: אם כן אתה מקצר בחובת תורתך, שאין אתה משים מגמתך המקום הזה ותשימנו בית חיך ומותך, ואתה אומר: "רחם על ציון כי היא בית חיינו..."

אמר החבר: הובשתני מלך כוזר, והעון הזה הוא אשר מנענו מהשלמת מה שיעדנו בו האלהים בבית שני, כמה שאמר: "רני ושמחי בת ציון", כי כבר היה הענין האלהי מזומן לחול כאשר בתחלה אלו היו מסכימים כלם לשוב בנפש חפצה, אבל שבו מקצתם ונשארו רובם וגדוליהם בבבל רוצים בגלות ובעבודה שלא יפרדו ממשכנותיהם ועניניהם, ושמא

⁶ משל הזוהר מקיף הרבה יותר מן הנאמר כאן. עיין שם בהרחבה.

⁷ על דברי רש"י בסוטה לו.

על זה אמר שלמה: "אני ישנה ולבי ער",⁸ כנה הגלות בשינה והלב הער - התמדת הנבואה ביניהם. "קול דודי דופק", קריאת האלהים לשוב. "שראשי נמלא טל", על השכינה שיצאה מצללי המקדש, ומה שאמר: "פשטתי את כתנתי", על עצלותם לשוב. "דודי שלח ידו מן החור", על עזרא שהיה פוצר בהם ונחמיה והנביאים, עד שהודו קצתם לשוב הודאה בלתי גמורה, ונתן להם כמצפון לבם, ובאו העניינים מקוצרים מפני קצורם, כי הענין האלהי איננו חל על האיש אלא כפי הזדמנותו לו אם מעט מעט ואם הרבה הרבה. ואילו היינו מזדמנים לקראת אלהי אבותינו בלבב שלם ובנפש חפצה, היינו פוגעים ממנו מה שפגעו אבותינו במצרים. ואין דבורנו: השתחוה להר קדשו, והשתחוה להדום רגליו, והמתחזיר שכינתו לציון וזולת זה, אלא כצפצוף הזרזיר, שאין אנחנו חושבים על מה שנאמר בזה וזולתו, כאשר אמרת מלך כוזר.

רבי יהודה הלוי בפירוש מטיל את האשמה על כלל עם ישראל שנשאר בבבל ולא רצה לחזור לארץ וכדברי ריש לקיש במסכת יומא. אך רבי יהודה הלוי לוקח את דברי הברייתא צעד אחד קדימה ואומר - זה לא רק שבגלל חטא זה לא נעשו ניסים ונפלאות לעם ישראל בעת חזרתם לארץ, אלא שכל הבטחות הנביאים על חזרת השכינה ושכל הגויים יעלו לארץ ישראל ואל בית המקדש כפי שהביא החבר דברי זכריה (ב, יד-טז): "רני ושמחי בת ציון כי הנני בא ושכנתי בתוכך נאם ה'! ונלוו גוים רבים אל ה' ביום ההוא והיו לי לעם ושכנתי בתוכך וידעת כי ה' צבאות שלחני אליך: ונחל ה' את יהודה חלקו על אדמת הקדש ובחר עוד בירושלם:" - כל זה לא התקיים אלא כשיעור שהתעוררו ישראל לעלות לארצם, וכיוון שהיתה התעוררותם מעטה קיבלו מעט וכדבריו - "ובאו העניינים מקוצרים מפני קיצורם".

⁸ שיר השירים ה, ב.

ביטול נבואה או דחיית נבואה

הנה מכל הנאמר לעיל נראה לכאורה שכיוון שחטאו ישראל - נשאו נשים נכריות או שלא עלו כחומה - נתבטלו נבואות הנחמה או באו בקיצור. הדבר קשה מאוד להבנה, שהרי לפי זה נבואות הנחמה נאמרו רק לדור בית שני וכבר נתקיימו בקיצור ואמרו רבותינו (מגילה יד ע"א): "הרבה נביאים עמדו להם לישראל כפלים כיוצאי מצרים, אלא נבואה שהוצרכה לדורות - נכתבה, ושלא הוצרכה - לא נכתבה", אם כן למה נכתבו נבואות אלו הרי לא נצרכות אלינו עוד?

נראה לחדש בעניין זה הסבר אחר ולומר - שכל הבטחות הנביאים לעתיד לבוא הן לא רק הבטחת טובה לישראל, כאומר להם - 'בעבור שהייתם שרויים בצרות לכן עתה אגמול לכם טובה', אלא הענין הוא גבוה ונשגב הרבה יותר - אלו דברים שמדברים על תכליתו של העולם, מה המטרה הסופית של העולם ולכן ה' יתברך שואף שהוא יגיע, על דרך נבואות כמו "והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו כל הגוים: והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וירנו מדרכיו ונלכה בארחתיו כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם:" (ישעיה ב, ב-ג), כלומר - יש מטרה בגאולת ירושלים שהיא תהפוך למקום שמורה לכל העולם את דרך התורה. כיוון שכך גם אם היה חטא שגרם לנבואות הנחמה והגאולה לא להתגשם בדור מסוים, אי אפשר לבטל אותן כלל וכלל, ומצד שני אי אפשר להביא את תכלית העולם במציאות שאיננה מתוקנת, לכן נבואות הנחמה נדחו לזמן מתאים אחר.⁹

על כן ההסבר הפשוט בכל ספרי הנביאים שאמנם הם דיברו על ימי בית שני, וכפשוט הפסוקים, שמתחילה היו ישראל צריכים להיגאל גאולה שלימה בבית שני. אך כיוון שחטאו ישראל נדחו נבואותיהם

⁹ ראה עוד בענין זה בספר גבורות ה' למהר"ל פרק שביעי.

לעת שיהיו ראויים ישראל שוב לגאולה השלימה. נמצא שלמרות שהנבואות נכתבו לימי בית שני הן נצרכות אלינו ממש כיוון שהן מגלות לנו את הדברים העתידיים להתקיים לנו כאשר נזכה, ובאמת שכבר זכינו לכמה וכמה מהן בימינו אלו.

ביקש הקדוש ברוך הוא לעשות חזקיהו משיח

המדקדק בדברי הנביאים ימצא שגאולת בית שני אינה התוכנית הראשונה להביא את הגאולה השלימה אלא כבר קדמו לה תוכניות אחרות. ענין זה מובא בחלקו הראשון של ספר ישעיהו (פרקים א - לט) שם ישעיהו מנבא נבואות רבות על כך שיעלה סנחריב מלך אשור על הארץ ותהיה מלחמה גדולה וניסים גדולים ובסוף יפול מלך אשור בארץ ויעלה מלך מבית דוד וישפוט את ישראל באופן פלאי, ובימים אלו "לא ישא גוי אל גוי חרב" (ישעיהו ב, ד), "וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ" (שם יא, ו), ויאמרו הגויים זה לזה "לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וירנו מדרכיו ונלכה בארחתיו" (שם ב, ג).

בסוף כל סדרת הנבואות הללו מסופר סיפור עליית סנחריב על הארץ ומפלתו סביב ירושלים (פרקים לו - לט). אך לא מוזכר דבר על כך שהפסיקו המלחמות בין העמים ועל דברים מופלאים שהיו עם חזקיהו המלך ושעלו כל הגויים אל בית המקדש ועבדו כולם את ה'. ועל כך אמרו רבותינו (סנהדרין צד ע"א):

לסרבה המשרה ולשלום אין קץ וגו' (ישעיהו ט) אמר רבי תנחום, דרש בר קפרא בציפורי: מפני מה כל מ"ם שבאמצע תיבה פתוח, וזה סתום? ביקש הקדוש ברוך הוא לעשות חזקיהו משיח, וסנחריב גוג ומגוג. אמרה מדת הדין לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם! ומה דוד מלך ישראל, שאמר כמה שירות ותשבחות לפניך - לא עשיתו משיח, חזקיהו שעשית לו כל הנסים הללו ולא אמר שירה לפניך - תעשהו משיח? לכך נסתתם.

התגשמות נבואות הגאולה והנחמה

זאת אומרת שגם בימי חזקיהו בזמן בית ראשון היתה אפשרות להביא את הגאולה השלימה ללא גלות כלל, לא גלות בבל של שבעים שנה ולא הגלות האחרונה של 2,000 שנה, אך היה חטא שמנע את הגאולה.¹⁰ כיוון שכך הסב ישעיהו הנביא בעצמו את כל נבואות הנחמה שלו אל ימי בית שני שהיו כ-200 שנה אחרי תקופתו, כפי שמוכח בחלק השני של ספר ישעיהו (מ - טו) שעוסק בגאולת בית שני.¹¹ ואחר שגם גאולת בית שני נדחתה, נדחו כל נבואות ישעיהו אל ימי הבית השלישי. על כן גם כאן אנו מבינים שעל אף שנבואות רבות נאמרו על סנחריב מלך אשור ועל ממלכת אשור שכבר לא קיימת בימינו, מכל מקום הן נצרכו לנו כיוון שהתוכן העיקרי בהן יתגשם בגאולה העתידה. וכפי שאנו רואים בעינינו - באמת שכבר זכינו לכמה וכמה נבואות גדולות שהתגשמו.

משל ה-GPS

מרן רה"י הרב שבתי סבתו שליט"א ביאר את מהלך ההיסטוריה בעזרת משל לאדם שנוסע ממקום אחד למקום אחר, ולקח איתו מכשיר GPS. כאשר האדם פונה פניה לא נכונה ה-GPS מורה לו דרך חדשה, וכאשר גם בדרך החדשה עשה פניה לא נכונה, מוצגת לו עוד

¹⁰ צריך עיון בעומק מה היה חטאו של חזקיהו בכך שלא אמר שירה. ועוד שמן הפסוקים בישעיהו ניתן להסיק שהחטא של חזקיהו היה שלא בטח בה' אלא במצרים ובבבל.

¹¹ בחלק הראשון בספר שעוסק בבית ראשון נאמר - "וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבו ועגל וכפיר ומריא יחדו ונער קטן נהג בו: ופרה ודב תרעינה יחדו ירצו ילדיהן ואריה כבקר יאכל תבן: ושעשע יונק על חר פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדח: לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי..." (יא, ו - ט), וכן - "ופדויי ה' ישבון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה" (לה, י), ועל זמן בית שני בסוף הספר ניבא - "זאב וטלה ירעו כאחד ואריה כבקר יאכל תבן ונחש עפר לחמו לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי אמר ה'" (סה, כה), וכן - "ופדויי ה' ישבון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה" (נא, יא). הרי שישעיהו העתיק את נבואותיו מימי חזקיהו לבית שני.

דרך שלישית חדשה בפניו, ואף שהתרחק הרבה, בכל מקום שמגיע אליו מוצגת לפניו תוכנית לדרך חדשה.

כך הוא גם מהלך ההיסטוריה של העולם, בתחילה חטא אדם הראשון וגורש מגן עדן עד שיתקן את חטאו, ובמקום שיתוקן החטא - נוסף עוד חטא שרצח קין את הבל, וכך המשיך העולם והתגלגל. ומבאר הרב שבתי שבזמן מעמד הר סיני היו ישראל לפני הזדמנות אדירה שכולם יהיו נביאים כמשה וכמו שאמר משה ליהושע "ומי יתן כל עם ה' נביאים" (במדבר יא, כט), שלכולם יש פוטנציאל להיות נביאים. אבל ישראל פחדו מן המדרגה הגדולה הזו ואמרו למשה "דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אֱלֹהִים בן נמות" (שמות יט, טז). ועל אף שאמר ה' למשה "שמעתי את קול דברי העם הזה אשר דברו אליך היטיבו כל אשר דברו" (דברים ה, כה), אין זה אלא כיוון שכבר הורידו עצמם מן המדרגה הראויה להם, לכן אמר ה' שבמדרגה הנוכחית באמת 'היטיבו כל אשר דברו'.

יהי רצון שכל נבואות הנחמה שנאמרו בידי נביאנו הקדושים יתגשמו אלינו במלואם בקרוב, ויראו עינינו וישמח ליבנו אמן.